

Małgorzata Tryuk

Instytut Lingwistyki Stosowanej, Uniwersytet Warszawski
m.tryuk@uw.edu.pl

**Recenzja książki Josepha Lamberta
pt. *Translation Ethics*,
Routledge, London-New York 2023, 192 s.**

Pytanie o to, co jest dobre, co jest sprawiedliwe i moralnie słuszne w przekładzie i w działaniu przekładowym, nie jest pytaniem nowym ani łatwym. Odpowiedzi udzielają z dawnych czasów Cyceon, św. Hieronim czy Friedrich Schleiermacher, a z nowszych badaczy np. Lawrence Venuti [1998] i Henri Meschonnic [2007]. Jednak dopiero zwrot socjologiczny w przekładoznawstwie zapoczątkował systematyczne badania nad etyką przekładu i w przekładzie, nad etyką tłumacza i nad etycznymi konsekwencjami jego działania tłumaczeniowego. Jak pisze Moira Inghilleri:

Obecne zainteresowanie etyką w dziedzinie tłumaczeń pisemnych i ustnych skupia się na bardziej aktywnych sposobach rozumienia przez profesjonalnych tłumaczy pisemnych i ustnych złożonego – społecznego, politycznego, etycznego i komunikacyjnego – charakteru ich zadań. Dylematy moralne będące wyzwaniem, któremu stawiają czoła tłumacze pisemni i ustni z konieczności pogodzenia żądań klienta z kodeksem etycznym lub zniwelowania różnic wynikających z osobistej, zawodowej, lokalnej i globalnej lojalności, zrodziły konieczność lepszego doradztwa dla przedstawicieli zawodu dążących do rozwiania wątpliwości co do ‘właściwego’ zachowania w konkretnej sytuacji [2010: 192, tłum. M.T.].

Od dwóch dziesięcioleci etyka wysuwa się zatem na wiodącą pozycję w badaniach nad przekładem ustnym i pisemnym (por. Biagini *et al.* [2019]), nad tłumaczeniem literackim i tekstów religijnych (por. rozdziały w tomie pod red. Koskinen i Pokorn [2021]), nad tłumaczeniem profesjonalnym w instytucjach publicznych (por. Phelan *et al.* [2020]) i tym, które jest wykonywane *ad hoc* przez wolontariuszy lub aktywistów oddanych danej sprawie, nad tłumaczeniem w mediach społecznościowych (por. Drugan [2011], McDonough Dolmaya [2011]), w przekładzie wykonywanym przez człowieka i tym, w którym wykorzystywane są programy tłumaczące, a więc w tłumaczeniu maszynowym i w postedycji (por. Moniz *et al.* [2023], Kenny *et al.* [2020], Moorkens [2022]). Kwestie dotyczące podmiotowości tłumacza, jego role społeczne i polityczne, pozycjonowanie względem tłumaczonego materiału i innych osób biorących udział w procesie przekładu, jego działanie w sytuacjach konfliktowych i podczas kryzysów humanitarnych, przede wszystkim zaś świadomość konsekwencji tego działania rozważane są głównie z punktu widzenia etycznego (por. Pym [1997, 2012], Tryuk [2018]). Pytanie, jakie i czyje narracje tłumaczą, gdzie, kiedy, dla kogo i w końcu dlaczego tłumaczą są pytaniami natury etycznej, dużo ważniejszymi od pytania, jak tłumaczą lub czy tłumaczą poprawnie. Rozważania na temat roli, znaczenia lub ograniczeń kodeksów w zawodzie tłumacza podejmowane są z perspektywy etycznej (por. Horváth i Tryuk [2021], Lambert [2018]). Jednocześnie rośnie miejsce etyki w programach kształcenia tłumaczy (por. Donovan [2011], Tipton [2024]). Początkowo kwestie etyczne stanowiły jedynie niewielki wycinek w programach i poruszane były incydentalnie podczas zajęć, a obecnie w wielu instytucjach akademickich wykłady z etyki przekładu stanowią odrębną, pełnoprawną część programu kształcenia.

Ostatnie dziesięciolecie przyniosło liczne publikacje, często rozproszone artykuły, monografie, zbiory tekstów obejmujące rozmaite aspekty teoretyczne, praktyczne, a także dydaktyczne badań nad etyką w przekładzie i etyką tłumacza. Kamieniami milowymi w tym zakresie jest artykuł Andrew Chestermana [2001] oraz monografie Pyma [1997, 2012], które przynoszą podstawy zarówno filozoficzne, jak i teoretyczne etyki przekładu oraz tłumacza. Artykuł Chestermana jest podsumowaniem licznych prac translatorycznych, od najwcześniejszych do współczesnych, i prezentuje cztery modele postępowania etycznego w przekładzie, którymi są: dążenie do osiągnięcia tożsamości oryginału i przekładu (imperatyw prawdy i wierności wobec tekstu i autora), lojalność (imperatyw usługi zgodnie

z przyjętym celem oraz instrukcją), rozumienie (imperatyw komunikacji międzykulturowej) i w końcu zaufanie (imperatyw normy). Zaproponowana w tym samym tekście „Przysięga św. Hieronima”, wzorowana na przysiędze Hipokratesa, stanowi do chwili obecnej punkt wyjścia do kolejnych prac nad deontologicznymi lub teleologicznymi aspektami etyki tłumaczenia i tłumacza. W przysiędze tej autor wymienia zasady, którymi powinien kierować się (etyczny) tłumacz podczas swojej praktyki, a są to: zobowiązanie, lojalność, prawda, jasność, wiarygodność, prawdomówność, sprawiedliwość oraz dążenie do doskonałości. Z kolei Anthony Pym [1997, 2012] w swoich praktycznych zasadach etycznych tłumacza podkreśla jego odpowiedzialność za samodzielnie podejmowane zadanie. Podsumowanie dotychczasowych badań nad etyką tłumaczenia z punktu widzenia filozoficznego, teoretycznego i praktycznego przedstawia tom pod red. Kaisy Koskinen i Nike Pokorn [2021], który jest kompendium aktualnej wiedzy na temat pytań natury etycznych stawianych przez badaczy, tłumaczy oraz dydaktyków przekładu. Tom zawiera 31 rozdziałów, w tym dwa teksty na temat miejsca etyki w edukacji tłumaczy, gdyż jak piszą autorki:

[e]thics classes should not be reduced to rote learning of the codes of conduct, ‘programming’ students to apply a pre-set codified system. [...] The future translatorial actors need to be given opportunities to practice their own muscles of ethical reasoning, to learn to contemplate complex questions from many directions, to deliberate dialogically and listen to other viewpoints in a non-judgmental manner [2021: 6].

Recenzowana publikacja stanowi odpowiedź na sygnalizowane przez obie autorki potrzeby wprowadzenia tematu etyki do programów kształcenia tłumaczy. Ukazuje się w serii „Routledge Introductions to Translation and Interpreting” – w jej ramach publikowane są materiały dydaktyczne, na które jest zapotrzebowanie w kształceniu tłumaczy pisemnych i ustnych. Publikacje tej serii adresowane są głównie do studentów, są także przydatne dla wykładowców w ich codziennej pracy dydaktycznej. Podjęmowane w tych podręcznikach tematy są na wskroś aktualne i łączą w sobie zarówno aspekty praktyczne, jak i teoretyczne, a także wypełniają lukę między światem akademickim a zawodowym. Zgodnie z przyjętą polityką wydawniczą obok wprowadzeń teoretycznych do omawianych zagadnień publikacje zawierają liczne ćwiczenia oraz omówienia konkretnych przypadków i sytuacji.

Joseph Lambert, autor recenzowanego podręcznika, jest badaczem, praktykiem i dydaktykiem przekładu, autorem licznych publikacji na temat etyki i zawodu tłumacza, wykładowcą na studiach translatorycznych na brytyjskich uniwersytetach. Jego publikacja stanowi doskonale wprowadzenie do złożonego i wciąż rozwijającego się tematu. Wzbogacona jest o liczne autentyczne i wielojęzyczne przykłady trudnych z punktu widzenia etycznego sytuacji. Czytelnik, tj. student, do którego jest adresowany podręcznik, znajdzie tu nie tylko pytania i propozycje tematów do pogłębienia czy listę dodatkowych lektur uzupełniających wiedzę na dany temat, lecz przede wszystkim przegląd najważniejszych teorii przekładoznawczych, w których rozważania natury etycznej zajmują ważne miejsce. Podręcznik przewidziany jest na jeden semestr zajęć, tj. wykład i seminaria (11 tygodni według systemu brytyjskiego). Autor podkreśla:

The beauty of ethics is that it touches upon a vast range of key themes: through the lens of ethics, students become acquainted with linguistic debates around fidelity and equivalence, explore differing degrees of agency, consider the impact of technological developments, and critique current and emerging issues with prevalent industry workflows (s. 9).

Podręcznik składa się z trzech części. Po teoretycznym wstępie (rozdziały 1-2) Lambert omawia główne tematy związane z etyką tłumaczenia, a mianowicie: prawdę, odpowiedzialność i lojalność tłumacza, zadanie, sprawiedliwość, kodeksy zawodowe i profesjonalizm (rozdziały 3-8). Ostatnia część książki (rozdział 9) stanowi podsumowanie rozważań, a zarazem jest zapowiedzią nowych kierunków badań i pytań natury etycznej związanych z rozwojem zawodu, nowymi technologiami, relacjami z innymi obiektami (teksty) i podmiotami (społeczeństwo) w procesie tłumaczenia.

Rozdział 1 („Philosophical Foundations”) przynosi odpowiedzi na pytania, czym jest etyka, jakie są podstawowe pytania i paradygmaty teoretyczne etyki. Wprowadza pojęcia metaetyki, etyki normatywnej i stosowanej, deontologii oraz konsekwencjalizmu.

W rozdziale 2 zatytułowanym „Translation Ethics” Lambert wyjaśnia korzenie etyki i cnót etycznych w zachodnim przekładoznawstwie (począwszy od Cyserona i Horacego, aż do Schleiermachersa), a przede wszystkim zasadę wierności w przekładzie. Na tym tle omawia modele postępowania etycznego w tłumaczeniu wyróżnione przez Andrew Chestermana (prawda, lojalność, zrozumienie i zaufanie). Podejście do kwestii

wierności w przekładzie autor przedstawia także w odniesieniu do chińskiej tradycji tłumaczeniowej, która potwierdza, że w przekładzie nie ma łatwej i jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, czym jest owa wierność.

W rozdziale 3 („Truth”) autor analizuje deontologiczną perspektywę prawdy, sięgając do rozważań Antoine’a Bermiana na temat obcości w przekładzie oraz do jego technik deformujących. Podnosi w tym miejscu kwestię uniwersalizmu etyki deontologicznej i zastanawia się, czy etyka może być absolutna i nienegocjowalna.

Rozdział 4 („Responsibility”) analizuje koncepcję lojalności i funkcji w tłumaczeniu zgodnie z podejściem funkcjonalistów (np. przez Christiane Nord), podkreślając jej wymiar interpersonalny. Na podstawie rozważań Anthony’ego Pyma, dotyczących etyki tłumacza, autor omawia koncepcje współpracy, ryzyka i zaufania, podkreślając kluczową rolę tłumacza i ich odpowiedzialność za innych uczestników działania przekładowego i za sam zawód.

Rozdział 5 („Justice”) omawia kwestie etyczne związane ze sprawiedliwością społeczną w odniesieniu do tłumaczenia. Koncentruje się na pojęciach obcości i widoczności tłumacza wprowadzonej przez Lawrence’a Venutiego, a także na neutralności i bezstronności tłumacza w rozmaitych kontekstach, w których uczestniczy jako mediator kulturowy. Także zwraca uwagę na inne funkcje społeczne spełniane przez tłumacza w trudnych moralnie kontekstach.

Rozdział 6 („Commitment”) dotyczy odpowiedzialności i zaangażowania tłumacza odpowiedzialnego za treści, które tłumaczy, jego pozycjonowania podczas wykonywania zadania, także roli adwokata lub aktywisty głoszącego (broniącego) daną ideę lub stanowisko. Autor odwołuje się w tym miejscu do teorii narracji rozwijanej m.in. przez Monę Baker oraz do pojęcia *telos*, zaproponowanego przez Andrew Chestermana dla określenia celu tłumacza. Na podstawie licznych przykładów autor odnosi się w tym rozdziale do zaangażowania tłumacza w sprawy społeczne i do wpływu jego *telos* na proces decyzyjny tłumaczenia. Jednocześnie stawia pytania o relatywizm moralny wynikający z nadmiernych oczekiwań społeczeństwa wobec indywidualnej sprawczości tłumacza.

W rozdziale 7 zatytułowanym „Standards” autor omawia definicje kodeksów zawodowych, ich użycie i ograniczenia. Przedstawia zasady etyczne zawarte w kodeksie Amerykańskiego Stowarzyszenia Tłumaczy ATA, takie jak wierność, kompetencje, poufność, konflikt interesów, stały rozwój zawodowy, bezstronność/neutralność, rzetelność i profesjonalizm,

określenie ról. Lambert szczegółowo omawia zasadę poufności oraz neutralności w praktyce zawodowej, a także miejsce kodeksów w programach kształcenia tłumaczy. Słusznie zauważa, że zapisy kodeksów wydają się obecnie zbyt statyczne i nie odpowiadają rzeczywistym potrzebom tłumaczy w nowoczesnym świecie.

Rozdział 8 („Ethical Professionals”) poświęcony jest zawodowi tłumacza i profesjonalizmowi. Lambert podnosi w nim kwestie etyczne należące do różnych sektorów zawodu tłumacza. Na przykład kwestie materialne (wynagrodzenie i stawki), korzystanie z nowych technologii i ryzyko z nimi związane (utrata prywatności i poufności). Zauważa, że wykorzystanie nowych technologii może mieć istotny wpływ na środowisko. Odwołuje się w tym miejscu do pojęcia tłumaczenia ekologicznego wprowadzonego przez Michaela Cronina [2017]. Wśród aktualnych kwestii etycznych wymienia także dobrostan tłumacza, który w swym zawodzie może doświadczyć stresu etycznego wywołanego brakiem zaufania czy wsparcia ze strony środowiska lokalnego i globalnego.

W podsumowaniu podręcznika (rozdział 9 zatytułowany „Other Viewpoints”) autor sygnalizuje nowe kierunki badań. Są to m.in. kwestie szeroko rozumianej odpowiedzialności, inkluzywność, także te, które są związane z podejmowaniem decyzji tłumaczeniowych. Zastanawia się w końcu, kto może, potrafi i powinien tłumaczyć.

Lekturę poszczególnych rozdziałów uzupełniają doskonale dobrane przykłady ilustrujące dylematy etyczne, wobec których stają obecnie tłumacze. I tak np. w rozdziale nt. odpowiedzialności tłumacza wobec swoich klientów Lambert podaje przykład Mariny Gross, tłumaczki amerykańskiego Departamentu Stanu, która odmówiła ujawnienia treści rozmowy tłumaczonej między politykami (s. 67). W tym samym rozdziale omawia sytuację zaistniałą w związku z tłumaczeniem literackim z języka fińskiego na niemiecki, dotyczącą trudności we współpracy między tłumaczem, autorem i wydawcą (s. 72-73). Kwestię tłumacza jako mediatora kulturowego przedstawia, posługując się przykładem tłumacza środowiskowego podczas konsultacji lekarskiej (s. 89). Odpowiedzialność tłumacza za przekładaną treść ilustruje na przykładzie Hitoshi Igarashiego, tłumacza *Szatańskich werseł* Salmana Rushdiego (s. 97-98) oraz tłumaczki na język angielski hiszpańskiej sztuki teatralnej *Dentro de la tierra*, w której występują obraźliwe i rasistowskie terminy (s. 109-110), a także udawane tłumaczenie na język migowy przez niekompetentną osobę podczas pogrzebu Nelsona Mandeli w RPA (s. 112-113). Etyka zawodowa tłumacza

w sytuacji wojny zaprezentowana jest na przykładzie postaci tłumacza w japońskim obozie dla jeńców wojennych ukazanej w filmie fabularnym *Droga do zapomnienia* (s. 145-147). Dwa przykłady omówione w ostatnim rozdziale książki dotyczą najbardziej aktualnych dylematów etycznych tłumacza. Pierwszy z nich odnosi się do używania języka inkluzywnego w przekładzie (s. 164-165). W tym miejscu należy wspomnieć, że jest to obecnie jeden z najczęściej podejmowanych tematów w translatoryce. Drugi zaś sprowadza się do pytania, kto może tłumaczyć wiersze amerykańskiej poetki Amandy Gorman (s. 169-170). Kwestia ta była już wielokrotnie komentowana tak w prasie codziennej, jak w publikacjach translatorycznych i słusznie autor odnosi się do tych dyskusji.

Książka Lamberta jest podręcznikiem akademickim, a zatem w podsumowaniu każdego rozdziału czytelnik/student otrzymuje serie pytań i problemów do rozwiązania, a także listę dodatkowych lektur uzupełnioną cennymi komentarzami autora.

Podręcznik Josepha Lamberta ukazuje w przystępny sposób złożoność i płynność pojęć takich, jak etyka przekładu i etyka tłumacza w dobie wielkich zmian społecznych i technologicznych. Biorąc pod uwagę zmienność ludzkich zachowań, w tym zachowań tłumaczy, oraz wartości osadzonych w różnych kontekstach kulturowych i technologicznych, wydaje się, że ta niejednoznaczność i konflikty etyczne wciąż stanowić będą podstawę do dyskusji i rozważań w przekładoznawstwie. Lektura tego podręcznika utwierdza czytelnika w przekonaniu, że nie ma jednej, prostej, uniwersalnej odpowiedzi na pytanie, czym jest dobre, a więc etyczne tłumaczenie. Książka może być także wykorzystana jako przewodnik dla każdego czytelnika zainteresowanego odkrywaniem tego złożonego i znaczącego zagadnienia. Jest przede wszystkim doskonałym materiałem dydaktycznym napisanym jasnym i przyjaznym stylem. Podręcznik powinien być wykorzystywany w instytucjach kształcących tłumaczy, w tym także w Polsce. Z tego też powodu można zaapelować do tłumaczy, by jak najszybciej powstał jego przekład na język polski.

Bibliografia

- Biagini, M., Boyd, M.S., Monacelli, C. (red.) (2019), *The Changing Role of the Interpreter: Contextualising Norms, Ethics and Quality Standards*, Routledge, London.

- Chesterman, A. (2001), „Proposal for a Hieronymic Oath”, *The Translator*. 7(2): 139-154.
- Cronin, M. (2017), *Eco-translation: Translation and Ecology in the Age of Anthropocene*, Routledge, London.
- Donovan, C. (2011), „Ethics in the Teaching of Conference Interpreting”, *The Interpreter and Translator Trainer*. 5(1): 109-128.
- Drugan, J. (2011), „Translation Ethics Wikified: How Far Do Professional Codes of Ethics and Practice Apply to Non-professionally Produced Translation?”, *Linguistica Antverpiensia, New Series – Themes in Translation Studies*. 10: 111-127.
- Horváth, I., Tryuk, M. (2021), „Ethics and Codes of Ethics in Conference Interpreting”, [w:] Elisabet Tiseliu, Michaela Albl-Mikasa M. red. *Routledge Handbook of Conference Interpreting*, Routledge, London, 290-304.
- Inghilleri, M. (2010), „«You Don’t Make War Without Knowing Why»: The Decision to Interpret in Iraq”, *The Translator*. 16(2): 175-196.
- Kenny, D., Moorkens, J., do Carmo, F. (2020), „Fair MT: Towards Ethical, Sustainable Machine Translation”, *Translation Spaces*. 9(1): 1-11.
- Koskinen, K., Pokorn, N. (red.) (2021), *The Routledge Handbook of Translation and Ethics*, Routledge, London-New York.
- Lambert, J. (2018), „How Ethical Are Codes of Ethics? Using Illusions of Neutrality to Sell Translations”, *Journal of Specialized Translation*. 30: 269-290.
- McDonough Dolmaya, J. (2011), „The Ethics of Crowdsourcing”, *Linguistica Antverpiensia, New Series – Themes in Translation Studies*. 10: 97-110.
- Meschonnic, H. (2007), *Éthique et poétique du traduire*, Paris, Verdier.
- Moniz, H., Parra Escartín, C. (red.) (2023), *Towards Responsible Machine Translation: Ethical and Legal Considerations in Machine Translation*, Springer, Berlin.
- Moorkens, J. (2022), „Ethics and Machine Translation”, [w:] Dorothy Kenny, red. *Machine Translation for Everyone: Empowering Users in the Age of Artificial Intelligence*, Language Science Press, Berlin, 121-140, <https://doi.org/10.5281/zenodo.6759984>.
- Phelan, M., Rudvin, M., Skaaden, H., Kermit, P.S. (2020), *Ethics in Public Service Interpreting*, Routledge, London.
- Pym, A. (1997), *Pour une éthique du traducteur*, Artois Presses Université, Arras.
- Pym, A. (2012), *On Translator Ethics*, Benjamins, Amsterdam-Philadelphia.
- Tipton, R. (2024), *The Routledge Guide to Teaching Ethics in Translation and Interpreting Education*, Routledge, London-New York.

-
- Tryuk, M. (2018), „Why Study the Ethics of Interpreting”, [w:] Anna Kukułka-Wojtasik, Eryk Stachurski, Magdalena Dobrowolska de Tejerina, red. *“Translatio” and History of Ideas*, Peter Lang, Berlin, 233-241.
- Venuti, L. (1998), *The Scandals of Translation: Towards an Ethics of Difference*, Routledge, London.